

implica un forat per fer llum; i així encara en el *DTO.* («*espitllera*: hoc lumen» i variant *espitllera*); «El Rey --- al Comte - ya l'havia encarcelado: / per un' *espitllera* - veu el sol com brillava» en un romanç bilingüe però ja vell (MilàF, *Romillo*, 241D). Altrament no és res d'extraordinari el que un mot que significués primitivament 'obertura de llum', passi a designar l'esclatxa per desaparar: el port. ant. *lumieira* tenia ja aquest segon significat en el S. xv, com es veu pel text de Zurara (ll. I, cap. 69) publicat en els *Inéditos d'Alcobaça* (II, 441).

Passant ara a la consonant lateral intermèdia, veiem que en tots els textos medievals citats i alguns dels posteriors té *-ll-* simple (en part escrita *-yl-*) i no pas *-ll-*: aquesta grafia no es comprova, en efecte, fins al *DTO.* de 1670 (i encara, rectificada com *espillera*, en algunes altres eds.), en el Belv., en el romanç citat i en una part de les dades de la Renaix. D'altra banda si fos *-ill-* primitiva hauríem de tenir *ll* en val., bal. i tort., i de fet hi ha *l* en aquests llocs: *aspilêres* a la Vall de Gallinera i a Orba (1962), *aspilêra* bal. (*AlcM*); «la torre --- ben provista d'*aspilleres* y matacans», Joan Rosselló (*Many.*, 39), *espillerat* Vergés i Paulí (*Espurnes* v, 81-3).

Sembla, doncs, que aquí hi ha un cas de *ill* secundari, bastant com els que tenim en *ballarins*, *ratlla* i algun altre, potser *biullar*, *quiullar*, *espillar* (*DFa.*, *DÀg.*), *espillejar* (Pons Mass.). Ben al contrari de tenir *t'l* etimològica, hi ha, en efecte, zero < *-y-* en els llocs on *yl* i *ll* es distingeixen; *aspierà* anoto a Tona (1935), a Monells (1964) i a Ventalló (1958), que si bé empordanés és ja prop del Ter, on la *yl* dona *y*; *aspieràtè* a Navès-Busa (1964). Això afavorit, d'altra banda, per la influència del verb *espia*, que en ross. ha pres el significat de 'mirar'. Així feia l'efecte que aqueix *espiera* fos un derivat d'*espia* 'lloc de guaita'; i ocasionalment, aquest pseudo-primitiu va usar-se en lloc d'*espitllera*: «troba las portas barradas de l'hermita, / l'en passa per un forat - per un forat d'una *espia*: / l'en passa per un forat - que un punyeto no hi passaria», romanç datat de 1585 a Vallespir (MilàF, *Romillo*, 36G) La pronúncia amb *-ill-* té encara ara extensió més limitada: *aspilêra* català central, també en algun punt dels Pirineus (*aspilêres* a la Vall d'Assua, però ja *aspilêres* a Mont-ros de Flamicell); però fins en Verdaguer es troba adés amb *-ill-* adés amb *-ill-*.

Modernament sí que la major part de les dades recollides es refereixen a l'obertura de tirar: «a la Casa dels Viudos hi ha una trona amb *aspilêres* a rinxo de terra ['arran']», V. de Gallinera; «és una casa plena d'*aspilêres*», Orba, «a La Torre (gran i vell mas) hi ha *aspieràs*», Monells, «són aquelles *retxes* per tirar», Ventalló; i del català va passar el mot al castellà *aspillera* en temps de les guerres Carlines [1852].

Tot això es compagina bé amb l'ètimon SPECULARIA, admès des de M-Lübke (*REW*, 8232a) i DCEC (I, 307). Aquest figura com a substantiu plural neutre, amb el sentit 'vidrieres', en general, en Sèneca i Plini, en el de vidrieres d'un hivernacle en Plini el jove i Marcial: és un derivat de l'adjectiu *specularis* que sig-

nifica 'pertanyent a miralls' (*speculum*) i també 'transparent, translúcid'; Tertul·lià usa *specular* com a neutre singular en el sentit de 'vidre de finestra'. En el fons es tracta, doncs, d'un adjectiu que significava bàsicament 'destinat a mirar' i substantivat 'coses destinades a mirar'. Hi ha encara localment algun altre significat que ens manté a prop d'aquest significat fonamental: 'gelosia, reixat per mirar sense ser vist' a Novelda, 'forat del rusc que dona eixida a les abelles' (Llucena i maestr.), 'respirall de la carbonera perquè surti el fum' (emp., tort.) (*AlcM*, s.v. *asp-* i *esp-*). D'escrúpol fonètic a l'evolució SPECULARIA > *espillera* bé es pot dir que no n'hi ha cap, per poc que ens recordem de casos com MELIOREM > *miylor*, *portell/portiyló*, *Casteyló* > *Castilló*, i pensem sobretot que la influència d'*espill* havia d'acabar de decidir tota vacil·lació a favor de *-iyl-*.

Només pot mantenir algun dubte, una variant pròpia dels Pirineus Marítics. A Biure d'Empordà anotava el meu pare *guspillera* (1926) i jo vaig sentir *guspilêras* a Palau-saverdera (1958), *bispilêra* a Cotlliure (1959) que em definiren (aproximadament, crec, «créneau»: *créneau* és 'merlet', que al capdavant té el caràcter d'una espitllera per tirar, només que oberta per dalt), i allí mateix hi ha el carrer de *Les Bispilleres*. Havent-hi una explicació possible, per contaminació o etimologia pop., no ens preocuparia gens, si no fos que l'*InuLC* (s.v. *vesp-*) va assenyalar-ne ja un antecedent documental d'alguna antiguitat: «edificare quandam turrim cum *vaspilleris* et vallibus» en un doc. de 1561 dels Masos. De tota manera, l'entitat i antiguitat de tot això no és prou gran per fer-nos posar aquella etimologia en quarantena: *bespilla* és 'espurna, guspira', justament allà amb var. *guspilla*, i la infl. d'un mot que vol dir un bocí de matèria encesa i alhora un centelleig lluminós era bastant natural en un cas així.

Espuell es pot haver extret d'*espuel(l)era* sota la influència conjunta d'*espia* i de l'oc. ant. *espuelb* 'espill, mirall': l'han usat tres autors moderns bastant independents l'un de l'altre i que no s'inspiren gaire en fonts lèxiques escrites: «en la quadra del costat dormien els matalassers, que de tant en tant guaitaven per l'*espuell* de la porta», Coromines (*Reus est Mortis* I, 96), «un matalasser que vigilava els presos per l'*espuell* de la porta», «per l'*espuell* de la porta es veia plorar un matalasser» (id. V, 116); m'explicà el meu pare: 'un forat quadrat practicat a la porta per tal de vigilar els presos' (que en el Castell de Montjuïc anomenaven amb un mot castellà diferent) i no recordava on ho havia sentit així; «una doneta va treure el nas per un *espuell* de la porta, i encara fou a temps per a entreveure el savi T. de Bajalta, amb el tarot ---» (*Pigmalió* XIX, O. C., 203b16), «sos ulls li guspiregen com darrera l'*espuell*», Josep Carner (*Inútil Ofrena*, 1924, 127); i un altre del mateix 1935; 'finestra estreta en l'escala d'un campanar': «pujà uns graons més; s'aturà a guaitar per un *espuell*: era a l'alçària de les teulades» (Puig i Ferrater, *Cercle Màgic*, 1930, 594).

DERIV.: *Espillerat* [Verdaguer; Vergés Paulí, supra]. *Aspillerar* [Verdaguer, *Canigó*]. *Aspilleró* (ri-